

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОБОТІ З ПОВНОЛІТНИМИ СУБ'ЄКТАМИ ПРОБАЦІЇ З ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

SE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN WORKING WITH ADULTS ON PROBATION FOR THE FORMATION OF CRITICAL THINKING

Ворожбіт-Горбатюк В.В., д.пед.н., професор,
головний науковий співробітник відділу дослідження проблем
кримінально-виконавчого права, аспірантка

*Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса
Національної академії правових наук України*

Статтю присвячено актуальному аспекту використання цифрових технологій у роботі з повнолітніми суб'єктами пробації з формування критичного мислення. Цей аспект вивчався з опорою на комплексний, міждисциплінарний і компетентнісний підходи. Авторка у дослідженні спиралася на міркування і висновки учених, які визначили методологію цієї наукової розвідки: В. Голіні, О. Богатирьової, Р. Климків. Критичне мислення у статті розглянуто як життєво цінну компетентність, яка сприятиме запобіганню кримінальних правопорушень, позитивній соціально-культурній адаптації, соціальній інтеграції особи – суб'єкта пробації в громаді.

Мета статті: конкретизувати способи використання цифрових технологій в реалізації пробаційних програм, зокрема в частині формування компетентностей критичного мислення.

Автором зосереджено увагу на проблеми використання цифрових технологій для профілактики кримінальних правопорушень шляхом вироблення сталих компетентностей критичного мислення суб'єктів пробації. Така робота має виразне значення для соціальної адаптації і подальшої інтеграції особи – суб'єкта пробації в життя громади. Зазначено, що у межах чинного Порядку організації надання засудженим доступу до глобальної мережі Інтернет доцільно для розвитку критичного мислення суб'єктів пробації використовувати змістовий потенціал веб сайтів і електронних бібліотек і репозитаріїв закладів освіти, соціальних установ – партнерів регіональних центрів пробації, також – всеукраїнських веб сайтів науок, Прометеус, ЕдЕра, Атомс хаб, інші. Корисним є формування навичок користування онлайн сервісами для віртуальних екскурсій, подорожей, інтерактивні галереї. Для системної профорієнтації і організації неформальної освіти, самоосвіти корисними вважаємо організовані під керівництвом інспектора центру пробації заняття з ознайомлення з алгоритмами роботи онлайн сервісів для створення стрічок часу, навчально-пізнавальних ігор, сервіси для створення візуального контенту (інфографіки, схем з певних навчальних предметів, інтелект-карт, графіків і діаграм, інтерактивних мап, конспектів, моделювання фізичних процесів, хімічних дослідів, природних експериментів).

Ключові слова: пробація, пробаційні програми, попередження злочинності, критичне мислення, цифрові технології, мобільні застосунки, цифрові сервіси, компетентнісний підхід.

The article is devoted to the topical aspect of the use of digital technologies in working with adult subjects of probation on the formation of critical thinking. This aspect was studied based on complex, interdisciplinary and competency-based approaches. In the research, the author relied on the reasoning and conclusions of the scientists who defined the methodology of this scientific investigation: V. Golina, O. Bogatyreva, R. Klimkiv. Critical thinking is considered in the article as a vitally valuable competence that will contribute to the prevention of criminal offenses, positive socio-cultural adaptation, and social integration of a probationer in the community.

The purpose of the article: to specify the ways of using digital technologies in the implementation of probation programs, in particular in the part of forming critical thinking competencies.

The author focused attention on the problems of using digital technologies for the prevention of criminal offenses by developing stable competencies of critical thinking of probation subjects. This kind of work is of significant importance for the social adaptation and further integration of the probationer into the life of the community. It is noted that within the framework of the current Procedure for the organization of granting convicts access to the global Internet network, it is advisable to use the content potential of websites and electronic libraries and repositories of educational institutions, social institutions – partners of regional probation centers, as well as all-Ukrainian websites for the development of critical thinking of probation subjects nauok, Prometheus, EdEra, Atoms hub, others. It is useful to develop skills in using online services for virtual tours, trips, and interactive galleries. For systematic career guidance and the organization of informal education, self-education, we consider useful the classes organized under the supervision of the inspector of the probation center on familiarization with the algorithms of online services for creating timelines, educational and cognitive games, services for creating visual content (infographics, schemes of certain educational subjects, intelligence -maps, graphs and diagrams, interactive maps, abstracts, modeling of physical processes, chemical experiments, natural experiments).

Key words: probation, probation programs, crime prevention, critical thinking, digital technologies, mobile applications, digital services, competence approach.

Постановка проблеми. Пробаційний нагляд стає у випадках, визначених Законом України [6], альтернативою позбавлення та обмеження волі. Як вид покарання за злочин, пробаційний нагляд має виразний соціально-виховний аспект. Цей аспект виявляється у можливості для засудженої особи зберегти соціальні зв'язки, спілкування, продовжити освіту, зберегти чи мати можливість працевлаштування, цілеспрямовано здійснювати особистий розвиток. Зазначимо тут, що відповідно до «Київської декларації щодо розширення можливостей попередження злочинів, кримінального правосуддя та верховенства права: на шляху до виконання Програми сталого розвитку до 2030 року» [6] з метою подолання негативного впливу злочинності на права людини, забезпечення верховенства права, соціально-економічного розвитку, здоров'я та безпеки населення пунктами 35, 36 передбачено «вжиття захо-

дів для подолання перенаселеності у місцях позбавлення волі та підвищення загальної ефективності та спроможності системи кримінальної юстиції, у тому числі шляхом розгляду питання про застосування альтернатив попередньому ув'язненню та ув'язненню на підставі вироку суду, належним чином урахуовуючи Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй щодо заходів, що не пов'язані з позбавленням волі (Токійські правила)» [6]. Як бачимо із опрацьованого документа, пробаційний нагляд має задовольнити право людини на соціальну реінтеграцію. Як відомо, соціальний фактор (середовище, організований процес виховання, найближче соціальне оточення) має вирішальне значення у формуванні і розвитку особи. Також слід наголосити, що пробаційний нагляд сприяє формуванню доцільного реабілітуючого середовища в конкретній громаді. Це відіграє роль у творенні безпеч-

ного середовища, задоволенні прав потерпілих і правопорушників [6]. Варто акцентувати, що обмеження волі як покарання має спонукати людину виправитися і повернутися до нормального життя, утвердитися в доцільності законослужняної поведінки. Критичне мислення як життєво цінна компетентність у цьому аспекті набуває вагомого значення, сприятиме, на наш погляд, запобіганню кримінальних правопорушень, позитивній соціально-культурній адаптації, соціальній інтеграції в громаді.

Аналіз джерел свідчить про розмаїття методологічних підходів і міждисциплінарний характер дискурсу з означеної теми. Загальні підходи до термінологічного поля, методологічного базису і конкретизації ролі критичного мислення для запобігання кримінальних правопорушень у контексті заявленої у темі проблеми ми вивчали з опорою на висновки і міркування В. Голіни щодо загальних питань кримінологічної державної політики [5]. Комплексний, міждисциплінарний підходи в розробленні концептуальних положень державної кримінологічної політики обумовлює потребу аналізу і врахування історико-культурних, політико-правових, економічних, організаційно-управлінських, соціально-виховних, комунікативних та інших тенденцій суспільно-правових відносин, які впливають на розроблення напрямів роботи щодо запобігання кримінальних правопорушень. Ї=Терміни і змістові компоненти пробаційних програм в цій статті вживаються відповідно до Закону України Про пробацію [14]. Цінним для цього дослідження є висновки і пропозиції щодо способів психологічного спостереження щодо розвитку просоціальних взаємин осіб, презентовані у дисертації Р. Климків [7], науковому дослідженні Є. Базики [2]. Контекст розроблення і реалізації пробаційних програм вивчено з урахуванням висновків дослідження О. Богатирьової [3]. Зазначено у темі проблему започатковано авторкою, поточні міркування і висновки через призму реалізації прав людини представлені у публікації авторки [4].

Мета статті: конкретизувати завдання і методичні рекомендації використання цифрових технологій в реалізації пробаційних програм, зокрема в частині формування компетентностей критичного мислення.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, мислення є психічним процесом, виявляється у здатності людини успішно вирішувати різні життєві завдання, досягати поставленої мети. Критичне мислення, за справедливим визначенням Л. Старкі, передбачає міркування і розв'язування завдань/проблем/дилем тощо [1]. Погоджуємося із фахівцем у тому, що здатність дорослої людини критично мислити передбачає і виявляється в умінні робити спостереження, формулювати відповідні запитання та знаходити потрібні ресурси, перевіряти уже сформовані переконання, припущення, думки, уміння розпізнавати і визначати проблеми, оцінювати обгрунтованість тверджень і аргументів, приймати виважені мудрі рішення, розуміти логіку таких рішень і їх наслідків [1, с. 9].

З цього можна резюмувати, що робота з повнолітніми суб'єктами пробації у напрямі формування критичного мислення має спрямовуватися на розвиток спостережливості, комунікативних навичок, логічного мислення, уміння працювати з інформацією (аналіз, синтез, узагальнення, систематизація), уміння оцінювати інформацію за попередньо визначеними критеріями. Варто акцентувати, що С. Терно наголошує на цінності такої ознаки критичного мислення, як самостійність [18].

З урахуванням цих міркувань щодо ключових аспектів сутності критичного мислення, розкриємо потенціал цифрових технологій в реалізації пробаційних програм на прикладі програми «Зміна прокримінального мислення», в якій прямо визначено низку завдань, у змісті яких чітко прослідковується сутнісне значення критичного мислення, зокрема: «(4) формування когнітивних навичок, зокрема навичок критичного мислення; 5) сприяння розумінню суб'єктами пробації важливості правильної постановки цілей та визначення шляхів їх досягнення, планування позитивних змін у своєму житті; 6) формування

розуміння важливості побудови проактивної життєвої позиції та відповідального ставлення до своєї поведінки; 7) формування соціально прийнятних норм поведінки, навичок конструктивної взаємодії з оточенням та ефективного вирішення конфліктів, вмінь, орієнтованих на співпрацю з іншими» [4]. Як бачимо, зі змісту цих завдань можна виокремити компетентностей, які утворюють відповідні очікувані результати: здатність розуміти сутність, зміст і алгоритм формування в людині критичного мислення як когнітивної навички; здатність формувати і розмежовувати потреби, цілі; здатність надавати просоціального змісту своїм ціннісним і світоглядним орієнтирам; «побудова соціально прийнятних норм поведінки, навичок конструктивної взаємодії з оточенням та ефективного вирішення конфліктів, вмінь, орієнтованих на співпрацю у взаємодію з іншими» [16].

Загальновідомо, що цифрові технологія значно спрощують не лише комунікативні процеси, роблять можливим організацію усіх різновидів і різних напрямів взаємодії опосередковано цифровими сервісами і застосунками. Електронні інструменти, пристрої та ресурси, які обробляють чи зберігають інформаційні та інші види даних, оптимізують навчання і реалізацію пробаційних програм, у тому числі. Незаперечним є той факт, що в роботі із суб'єктами пробації слід орієнтуватися на сучасні виклики і рішення інформаційного простору, зокрема спілкування у соціальних мережах, сприйняття і відтворення інформації у медійних джерелах, взаємодію у широкому інформедійному просторі, правослужняну поведінку контекстно виклики реалії сьогодення провадженого воєнного стану, ризиків залучення суб'єктів пробації до неправомірних видів діяльності в мережевому просторі.

Пробаційні програми, зазначимо тут, призначаються за рішенням суду особі, звільненій від відбування покарання з випробуванням, передбачає комплекс заходів [11; 12]. Такі заходи спрямовуються на корекцію соціальної поведінки особи. Корекція і зміна особистісних новоутворень у такої особи – суб'єкта пробації має також спрямовуватися на запобігання кримінальних правопорушень, проявів рецидиву у поведінці такої особи [15]. Реалізація передбачає складання і дотримання графіка реалізації пробаційної програми, проведення запланованих заходів за змістом такої програми, оцінку результатів проходження суб'єктом пробаційної програми, формування відповідного висновку [10]. В оцінці визначається за допомогою ранжування ступінь досягнення мети програми, надається стисла характеристика досягнутих змін у знаннях, компетентностях, життєвих установах суб'єкта пробації [10].

Під час реалізації пробаційної програми «Зміна прокримінального мислення» [16] використання цифрових технологій здійснюється відповідно до чинного Порядку організації надання засудженим доступу до глобальної мережі Інтернет [13]. Особливу увагу, на наш погляд, варто зосередити на актуальних в реаліях провадженого воєнного часу питаннях: інформаційна безпека в комунікуванні, опосередкованому цифровими технологіями і мобільними додатками; культура академічної доброчесності і критичність у сприйнятті медійних джерел; безпечний інформаційний простір і безпека спілкування, опосередкованого мобільними застосунками, цифрова репутація і безпека особи у закритих тематичних мобільних спільнотах, під час користування соціальними мережами тощо. Доцільно для розвитку критичного мислення суб'єктів пробації використовувати змістовий потенціал веб сайтів і електронних бібліотек і репозитаріїв закладів освіти, соціальних установ – партнерів регіональних центрів пробації, також – всеукраїнських веб сайтів наУрок, Прометеус, ЕдЕра, Атомс хаб. Цілеспрямоване долучення суб'єкта пробації до організованого інформаційного простору, опосередкованого цифровими технологіями, має створювати ситуації вироблення практичного просоціального досвіду (визначено тут за результатами вивчення публікації М. Ліпман) вдумливого цілеспрямованого користувача інформацією, що означає сформованість

уміння аналізувати інформацію, зібрану з різних джерел, оцінювати її достовірність, адекватність конкретній проблемній ситуації, уміння оцінювати свої думки та сторонні впливи на них, кожну здогадку піддавати сумніву й перевіряти; уміння зважено розглядати різноманітні підходи до проблеми, щоб приймати обґрунтовані рішення щодо неї; робити логічні умовисновки, формулювати самостійні судження й будувати переконливу аргументацію; здійснювати рефлексію, самооцінювання пізнавальної діяльності [8]. У цьому аспекті важливо дотримуватися послідовності в роботі із суб'єктом пробації, спрямованої на формування критичного мислення: практичні вправи на аналіз, синтез, систематизацію, оцінку та інтерпретацію інформації для того, щоб сформувати досвід критичного мислення у контексті інформаційного буму, інформаційної кульки. Наступний етап: практичні вправи і моделювання ситуацій для аргументації, логіки лайфхаків, контраргументи і їх різновид – дизлайки, негативні коментарі, навчання елементів дискусії, неконфліктного спілкування, дебатів. Корисним є формування навичок користування онлайн сервісами для віртуальних екскурсій, подорожей, інтерактивні галереї. Для системної профорієнтації і організації неформальної освіти, самоосвіти корисними вважаємо організовані під керівництвом інспектора центру пробації заняття з ознайомлення з алгоритмами роботи онлайн сервісів для створення стрічок часу, навчально-пізнавальних ігор, сервіси для створення візуального контенту (інфографіки, схем з певних навчальних предметів, інтелект-карт, графіків і діаграм, інтерактивних мап, конспектів, моделювання фізичних процесів, хімічних дослідів, природних експериментів [17]. Докладні прості для сприйняття покрокові інструкції представлено у методичних рекомендаціях, що розміщені у відкритому доступі «Провайдинг цифрового освітнього середовища» [17].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, у статті конкретизовано завдання використання

цифрових технологій в реалізації пробаційних програм, зокрема в час провадженого стану в Україні, поширення ігрового і мобільного навчання, змішаного формату комунікацій в усіх сферах суспільно-правових відносин. і методичні рекомендації тині формування компетентностей критичного мислення. Перше завдання повною мірою узгоджується з безпосередніми цілями, завданнями пробаційної програми, яку проходить суб'єкт пробації. Наступні завдання пов'язані з цілями державної кримінологічної політики в частині кримінологічної профілактики (В. Голіна), організації взаємодії органів та установ державної пенітенціарної служби України з державними та неурядовими інституціями для ефективної соціально-виховної роботи і психологічного супроводу суб'єктів пробації. Наступна група завдань пов'язана з методичними аспектами реалізації пробаційних програм. На прикладі пробаційної програми «Зміна прокримінального мислення» запропоновано перелік сервісів і застосунків для ефективного цілеспрямованого спілкування, організації самостійної навчально-пізнавальної, дозвілєвої діяльності, неформальної освіти, системної профорієнтації суб'єктів пробації. Серед переваг використання цифрових технологій в роботі з суб'єктами пробації, зокрема під час формування критичного мислення, використання власне розмаїття відкритих безкоштовних інформаційних хабів і репозитаріїв дасть змогу якнайповніше розкрити суб'єкту пробації сутнісні характеристики критичного мислення і його проявів під час спілкування, оброблення інформації з різних джерел, здійснити цілеспрямовано діагностувальні етапи в формуванні критичного мислення, змоделювати експрес-вправи чи практичні вправи з моделювання ситуацій, корисних для розвитку навичок критичного мислення. Безсумнівною перевагою широкого використання цифрових технологій в роботі із суб'єктами пробації вбачається в їхньому потенціалі соціальної адаптації і актуальної подальшої інтеграції в життя громади.

ЛІТЕРАТУРА

1. Starkey L. Critical thinking skills success. NY: Learning Express, LLC., 2004. https://www.ergen.gr/images/CRITICAL_THINKING_SKILLS.pdf
2. Базика Є. Л. Психологічне здоров'я особистості як детермінанта успішної професійної реадaptaції. *Психологічні перспективи*. Луцьк, 2012. Вип. 19. С. 20–30.
3. Богатирьова О. І., Олефір Л. І. Пробація або звільнення від відбування покарання з випробуванням як форма кримінальної відповідальності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Спецвипуск, Ч. 1. С. 185–188.
4. Ворожбіт-Горбатюк В.В. Пробаційні програми в реалізації прав людини. *Юридична освіта – майбутній капітал України* : матеріали круглого столу присвяченого Дню працівника освіти, що проведений кафедрою цивільно-правових дисциплін і трудового права імені професора О.І. Процевського та кафедрою державно-правових дисциплін, кримінального права і процесу факультету історії та права Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (м. Харків, 29 вересня 2023 року). Харків, 2023. С. 6–9.
5. Голіна В.В., Лукашевич С.Ю. Кримінологічна політика держави: концептуальні положення та основні принципи її формування. *Питання боротьби зі злочинністю*. Вип.16, 2008. С. 36–48.
6. Київська декларація щодо розширення можливостей попередження злочинів, кримінального правосуддя та верховенства права: на шляху до виконання Програми сталого розвитку до 2030 року. 2021. URL : https://www.probation.gov.ua/wp-content/uploads/2021/10/17_Kyoto_Declaration_V2102815-Ukr-PravoJustice.pdf
7. Климків Р. І. Психологічні особливості розвитку просоціальних взаємин в осіб, які відбувають покарання з випробувальним терміном : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05; ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника». Івано-Франківськ, 2017. 20 с.
8. Ліпман М. Чим може бути критичне мислення. *Вісник програм шкільних обмінів*. – 2006. № 27. С. 17–23.
9. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань в умовах воєнного стану. *Закон України. Документ 3342-IX, набрання чинності з 28.03.2024, прийняття від 23.08.2023*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3342-20#Text>
10. Про затвердження Переліку заходів щодо реалізації пробаційних програм. *Наказ Міністерства юстиції України № 926/5 від 28.03.2018*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0483-18#Text>
11. Про затвердження Порядку розроблення та реалізації пробаційних програм. *Постанова Кабінету Міністрів України від 18.01.2017 р. № 24*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/24-2017-%D0%BF#Text>
12. Про затвердження пробаційних програм для повнолітніх суб'єктів пробації. *Наказ Міністерства юстиції України № 1798/5 від 11.06.2018*. URL : <https://www.probation.gov.ua/wp-content/uploads/2019.pdf>
13. Про затвердження Порядку організації надання засудженим доступу до глобальної мережі Інтернет. *Наказ Міністерства юстиції України № 3233/5 від 19.10.2017*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1280-17#Text>
14. Про пробацію. Закон України. *Відомості Верховної Ради*, 2015, № 13, ст. 93. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text>
15. Пробаційні програми. *Пробація України*. https://www.probation.gov.ua/?page_id=861
16. Пробаційна програма «Зміна прокримінального мислення» для повнолітніх суб'єктів пробації. 2018. URL : <https://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2020/04/Probacijna-programa-Zmina-prokriminalnogo-mislennja-dlja-povnolitnih-sub-iekktiv-probaccii.pdf>
17. Провайдинг цифрового освітнього середовища. Методичні рекомендації до самостійної роботи здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Укладачі: Доценко С., Ворожбіт-Горбатюк В., Собченко Т., Лебедева В. Харків, 2021. 36 с.
18. Терно С. Світ критичного мислення: образ та мімікрія. *Історія в сучасній школі*. № 7–8, 2012. URL : https://sites.znu.edu.ua/interactiv.edu.lab/Statti_z2012/CTWorld.pdf